

Global Business ResearchCongress (GBRC), May 26-27, 2016, Istanbul, Turkey.

THE ROLE OF WOMEN ON THE OTTOMAN ECONOMICS

DOI: 10.17261/Pressacademia.2016118633

Nurullah Karta

Yüzüncü Yıl Üniversitesi. nkarta25@gmail.com

ABSTRACT

There is no sufficient Research was conducted on the participation of women on the Ottoman Economic system. Most of the time, women in Ottoman State described from the framework of harem. However, truth is very different. The role of the women is significant in economic activities. The Ottoman women was participated in economic and social issues very actively. In the classical era of Ottoman State, participation of women was weaker than men in the areas of social, economic, and political life. The role of women especially in the area of education is significant. The participation of women in working life is much more than thought. As a dominant economic sector, women heavily participated in agriculture and have bigger role in it. People in Anatolia as general, and women and children as special were spent time in agriculture, animal husbandry. In peace time or war time women lead the economic affairs. Women worked in textile industry, home economics according to archive documents. In the West, first time women worked for somewhere else for a certain wage in the industry era in England. In the beginning of 19th century in West, women started to work in textile and production sectors. Women started to work after Tanzimat in service and production sectors in Ottoman State. Furthermore, there are examples that women in Anatolia engaged in shopping, and opened stores. For example, silk production facilities in Bursa was owned heavily by women. Also, most of the workers were muslim and nonmuslim women. There were also baker women. This study, the role of the women in Ottoman State is studied according to the Archives of Ottoman of Prime Ministry.

Keywords: Ottoman, women, economy, shopping, heritage.

JEL Codes : B16, N10, Y10

OSMANLI EKONOMİSİNDE KADININ ROLÜ

ÖZET

Osmanlı ekonomisinde kadının rolü ve çalışma hayatına katılmasına yönelik yapılan araştırmalar yeterli düzeyde değildir. Özellikle Osmanlı kadını harem çerçevesinden bakılarak tanımlanmaktadır. Ancak gerçeklerin çok farklı olduğu Osmanlı arşiv vesikaları incelendiğinde Osmanlı kadınının aile ve toplum hayatına önemli ölçüde ekonomik katkıları olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminde toplumsal, ekonomik ve politik yaşam konusunda, kadınlara tanınan rol erkeklere oranla daha sınırlıdır. Osmanlı toplumsal yaşamında kadınların halkın geçimi ve eğitimi için yaptıkları katkıları, çalışma yaşamında etki ve rolleri ise düşünülenden çok daha fazla olmuştur. Osmanlı'da hakim sektör olan tarımda kadının ağırlıklı bir rolü olmuştur. Anadolu halkının kadın ve çocuklar olmak üzere tarım ve hayvancılıkla uğraştığını, barışta olsun, savaşta olsun, kadının ekonomiye yön verdiğini, ev endüstrisinde tekstil üreticiliği, ipek böcekçiliği dokumacılığı ile uğraştığını belgelerle tespit edilebilmektedir. Batı'da ilk kez sanayi devrimi sonrası İngiltere'de kadınlar ücret olarak ifade edilen ekonomik bir gelir karşılığı bir başkasının hesabına çalışmaya başladığı görülmektedir. 19. Yüzyılın başlarında imalat, dokuma sektöründe kadınlar ağırlıklı olarak görev almışlardır. Osmanlıda ise Tanzimat sonrası kadınlar sanayide ve hizmet sektörlerinde işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca Anadolu kadınının ticaretle uğraştığını, ticarethane açtığını gösteren çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin Bursa'da iplik eğirme atölyesinin yarısından fazlası kadınlara aittir. Bursa fabrikalarındaki işçilerin çoğu Müslim ve gayrimüslim kadınlardır. Evinde dokuma ve işleme yapan kadınların yanı sıra, değirmen ve fırın sahibi kadınlar da bulunmaktadır. Bu çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tespit edilen belgelerden hareketle Osmanlı kadınının toplum hayatında ekonomik rolü, mal sahibi olabileceği ve miras alma-bırakma, ticaret yapma ve üretime katılma konular üzerinde durmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, kadın, ekonomi, ticaret, miras.

JEL Kodları : B16, N10, Y10

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı, içtimai ve iktisadi hayatı, ahalinin gelir düzeyleri, sosyal ilişkileri ve hayat tarzları tespit etmek üzere pek çok çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda üç kıtaya yayılmış olan ve altı yüzyılı aşkın bir süre varlığını sürdürmüş farklı etnik ve dini kimliğe mensup toplulukları bir arada yaşatma becerisini gösteren Osmanlı Devleti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılanmasında erkekler kadar kadınlarda söz sahibi idi.

Osmanlı toplumunda kadının özellikle ekonomiye katkısı hakkında yapılan bazı araştırmalarda, Kadınların çalışma hayatında Tanzimat Fermanı'na kadar aktif olarak yer almadığı ileri sürmektedir. Temel bakış açısı, bazı oryantalist söylem çerçevesinde oluşturulmaktadır. Kaleme alınan ifadeler olumsuz imajların tekrar edilmesinden ibarettir. Osmanlı kadınlarını tasvir eden kimi Batılı seyyahlarda; Z.DuckettFeriman, Miss Julia Pardoe, Lady W.M. Ramsey, LadyMontague ve M. De M. D'Ohsson gibi yazarlar eserlerinde Müslüman kadını olumsuz imajlarla tasvir ederken, satır aralarında Osmanlı toplumunda Kadının konumu, Batı toplumlarına göre çok daha iyi yerde oldukları gerçeğine işaret etmekten de kaçınmamışlardır. Azda olsa rasyonel davrandıkları söylenebilir (Sancar, 2010: 24-27).

Osmanlı devlet yönetiminin temel dayanağı İslam hukuku idi. Bu bakımdan İslam dinine göre, kadın mal sahibi olabilmekte, ticari sözleşmelere imza atabilmekte idi. Haliyle İslam'da kadın velâyet altında değildi. Hakları aynı zamanda mahkemeler yoluyla korunuyordu (Baş, 2006:67).Bu anlamda kadınların ekonomik faaliyetlerine yönelik kısıtlayıcı bir engel söz konusu değildi. Nitekim Müslüman kadınların ekonomik faaliyetlerde bulunması yönünde İslam tarihinden örnekler bulmak mümkündür(Ecer, 2012; Köksal, 2010).

Tarihin her döneminde, dünyanın hemen hemen her ülkesinde nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınlar emek yönüyle vazgeçilmez bir üretim unsuru olmalarına rağmen emek piyasalarındaki varlıkları ve katkıları gerek geçmişte, gerekse günümüzde hak ettikleri yerde değildir. Cinsiyete dayanan iş bölümü her toplumda farklı düzeyler de olsa da temelde; çocuk doğurmak ve büyütme, ev işlerini yapmak gibi işler fizyolojik ve sosyolojik acılardan kadınların temel görevleri arasında yer alırken, piyasada çalışarak para kazanma işi erkeklerin esas görevi gibi görülmüştür (Özer, M.,Biçerli, K. 2004 :55-85). Oysa; kadın biyolojik hayatın olduğu kadar sosyal ve toplumsal yaşamın da en temel unsurlarındandır. Kadınlarımız toplum hayatının şekillenmesinde tartışılmaz yere sahiptir. Müslüman Türk kadını ilk dönemlerden itibaren ekonomik faaliyetler içerisinde erkeklerle birlikte etkili olduğu bilinmektedir. Hem şehir hayatında hem de kırsal hayatta üzerine düşen sorumluluğu fazlasıyla yerine getirmişlerdir.

Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden istifade edilerek, Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların mal varlıklarını ve bu mallarını nasıl idare ettikleri, ne gibi ekonomik ilişkilere girdikleri, hangi meslekleri icra ettikleri üzerinde durulacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Genel Olarak Osmanlı Kadını

Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik hayata dair verimliliği (prodüktivite) erkekler tarafından kimi kez perdelse de, Osmanlı kadınlarının mülkiyet hakkına sahip olduklarından dolayı, çağdaşı pek çok kadının aksine, geleneksel aile ekonomisine katkı sağladıkları, aktif olarak yer aldıkları ticaretle uğraştıkları yapılan bazı çalışmalarla ortaya konulmuştur. (Jennings,1975;Gerber,1980).

16. Yüzyıl Osmanlı toplumunda ekonomi esas olarak tarımsal faaliyetlere dayanıyordu. Nüfusu yaklaşık olarak %90'ı kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Bu kırsal nüfusun büyük bir bölümü devlet maliyetindeki toraklar üzerinde ve aile işletmeleri çerçevesinde tarımla uğraşmaktaydı. İşledikleri toprak miktarı ve sağladıkları gelir açısından kırsal kesim üreticileri arasında önemli bir ekonomik farklılaşma görülmüyordu. Kırsal nüfus tükettikleri giyim eşyaları ve basit üretim araçları gibi tarım dışı malların önemli bir bölümünü erkek kadın birlikte kendileri üretmekteydi. Osmanlıda nüfusun yaklaşık olarak % 10 'uda kentlerde oturmakta ve esnaf loncalarına bağlı olarak zanaatlarla ve diğer tarım dışı faaliyetlerle uğraşmaktaydı (Pamuk, 1990:32). Ancak şehirlerde yaşayan kadınlar birazdan ele alacağımız üzere esnaf loncalarına kabul edilmeksizin zorda olsa çeşitli meslekleri icra etmeyi başarmışlardır.

Osmanlı toplumunda özellikle kırsalda tarım ve hayvancılık konusunda erkek ve kadınlar arasında geleneklere dayalı bir iş bölümü olduğunu açıklar. Bu tarımsal iş bölümünde erkekler genellikle tarımsal işlerin bir kısmını yerine getirirken, kadınlar hem yeniden üretim, hem de ailenin yaşamının sürdürülmesi için gerekli tüm ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetleri de gerçekleştirirler. Bunun yanı sıra gıda seçimi, üretimi, yetiştirilmesi, hazırlanması ve hasadında merkezi role sahip olmaları, tohumları saklayıp korumaları, hayvan üretimi ve ıslahına ilişkin bilgilere sahip olmaları nedeniyle kadınlar tarımsal üretimi geliştirdikleri gibi çeşitlenmesine de vesile olmuşlardır. (Aysu, 2009). Dolayısıyla kırsalda kadınların hane ekonomisinde daha etkili oldukları gözlenmektedir. Devletin mali ekonomisinin temeli tımar sistemi, çift-hane üzerine kuruluydu (İnalçık, 1998). Hane evlenmiş erkeğin, eşi ve çocuklarıyla oluşturduğu küçük bir üretim birimi olarak algılanmaktaydı ve sermayesi toprak olan hane sahibi üretiminsürekliliğini sağlamak durumundaydı. Bu açıdan aile üretim açısından önemliydi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kayıtlı bulunan Tahrir defterlerinde¹(BOA.TD.149:257-342; BOA.TD.232:287-383)Rumeli ve Anadolu'da kadın ile ilgili olarak, bir şekilde eşini kaybeden ve bu nedenle ailenin ekonomik sorumluluklarını üstlenmek durumunda kalan "bive" olarak tabir edilendul kadınların kayıtlarına da rastlanılmaktadır. Osmanlı şehir ve kazalarını ve buralara bağlı köyleri kapsayan, vergi vermekle mükellef reayanın kayıtlarının tutulduğu bu defterlerde kadınlar toprağı işletip vergilerini ödedikleri sürece toprakları ellerinden alınmazdı (İnalçık ve Quataert, 1994 : 148).

Osmanlı Devleti tımar uygulamasında yukarıda da dile getirildiği gibi çift-hane sitemine göre vergi veren reayayı kayıt altına almıştır. Kadın ve çocukların varlığı kayıtlara yansımada da genel kabul gören Osmanlı ailesi bir hane 5 kişiden (Barkan, 1953 : 1-26) müteşekkildir esasına göre kadın ve çocuklarda dahil edilmiş oluyor. Tahrir kayıtlarında adı vergiye tabi olanlar dışında doğrudan yer almasa da kadınsız bir toplum düşünülemez. Osmanlı toplumunda özellikle kırsalda kadının ekonomik katkısı düşünülenden de fazla olduğu açıktır.

Köy hayatında tarım ve hayvancılığın önemli yer teşkil etmesi, üretim bakımından kadını öne çıkarmaktadır. Burada vurgulanması gereken geleneksel yöntemlerle yapılan tarım ve hayvancılık, kadının bu hayata entegre olması şehir yaşamına göre daha kolaydır. Bu anlamda kırsal alanda yaşayan kadın hayatın zorluklarına ve yaşam standardı şehirli kadına göre daha düşüktür denilebilir. Ancak, şehirli kadına göre sosyal yaşamı daha özgür ve ekonomik rolü bakımından ailede konumu daha güçlüdür (Dingeç, 2010 :13).Müslüman Osmanlı kadını sosyal ve iktisadî hayatın bir parçası haline gelmesinde her hangi bir rahatsızlık söz konusu değildir. Bilhassa taşra kesimindeki kadınlar tarım, el sanatları ve atölyelerde üretime aktif olarak katılmışlardır. Dolayısıyla, Osmanlı'da kadınlar İslam Hukuku'nun kendisine sağladığı miras ve mehir alma haklarını kullanarak mal sahibi olabilmeye ve tasarruf etmeye haklarına sahiptiler. Kadın evlenmesi durumunda bu hakkını kaybetmediği gibi, evlilikte eşler arasında mal ayrılığı ilkesi olması sebebi ile kadın İslam'ın kendisine sağladığı bu haklarını kullanabiliyordu. Osmanlı Devleti'nde kadın, sahip olduğu ekonomik varlığıyla çeşitli ticarî anlaşmalara da taraf olmuştur (Baş, 2006 :6). Kadının tam eda ehliyeti varsa (mümeyyiz, baliğ, reşit) kimsenin rızasına ihtiyaç olmaksızın malları üzerinde ivazlı-ivazsız her türlü tasarrufta bulunabilir (Akyılmaz, 2002 :368).

2.3.Ticari Alanda Osmanlı Kadını

Tarihsel olarak ticaretin artması ve ticari çıkarların öncelik kazanmaları piyasa düzeninin kurulmasını öngörmüştür. Çeşitli kurum ve kurallardan meydana gelen bu düzen ise her toplumun kendine özgü siyasetleri, çıkar ilişkileri ve çatışmaları tarafından belirlenmiştir (İslamoğlu, 2010 :62). Dolayısıyla ticaretin ve bunun piyasasını oluşturanların cinsiyeti pekte öne çıkmaz. Ancak çalışmamızda kadının ekonomik rolü hedeflendiği için pozitif bir yaklaşımla sadece kadın üzerinden hareket edilecektir.

Osmanlı toplumunda kadının ticari hayata katılması uygulamalara bakıldığında çok sayıda örneklerle doludur. Bursa'da Emlak alımı ile ilgili Kadınlar kocalarına mülk alım-satımı yapmışlardır (Gerber, 1998 : 330). Trabzon, Amasya, Karaman kadı sicillerinde ise yüz elli dört mülk devrinin yüzde otuz altısında kadın adına rastlanılmaktadır. (Baş, 2006: 69). İktisadi ilişkilerinde önemli bir yeri olan borç alış verişlerinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da yer aldığını ve bilhassa borç veren kadınların oldukça fazla olduğunu gösteren belgeler mevcuttur (Koca, 1998 : 90). 18. Yüzyıla ait belgelerde (BOA, Cevdet, Maliye, nr. 18496; Cevdet Adliye, nr. 1873;

¹Belgenin kısaltılmış şekli BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tahrir Defteri (TD).

Cevdet, Maliye, nr. 21350; Cevdet, Maliye, nr. 11427; Baş, 2006).iki hanım kocalarından ev, bir hanım babasından yirmi dokuz adet dükkân, bir kahvehâne ve arsaları ile beraber zeytin ağaçlarını, iki hanım da devletten ev satın aldıkları kayıtlıdır.

Bir başka belgede de (Şer'îye Sicilleri, I ve II, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, cilt:2; naklen Koca, 1998:38) şehirdeki mülk bahçesini Sefer kızı Fatma'ya satan Süleyman kızı Saliha'nın mülk alım-satımına ilişkin "Hacı Murat Bey mahallesinde, bir tarafı Ahmet Bey oğlu Mehmet Çelebi mülkü, bir tarafı Kasım Çavuş Bey'in mülkü ve iki tarafı a umumi yol ile sınırlı olan, su kuyusu meyveli meyvesiz ağaçları bulunan mülk bağı, bundan kısa zaman önce vefat eden kocam Malkoç Bey hayatında ve sıhhatli halinde bana şer'i ve geçerli bir bağışlama akdiyle temlik etmiş ve ben de bu bağışlamayı kabul ederek akit konusu malı teslim almıştım. Bu ana kadar tasarruf ettiğim ve vasıfları yukarıda zikredilen bağı, Hüseyin Çelebi'ye 8000 Osmanlı akçesine meşru ve geçerli bir satım akdi ile sattım ve teslim aldım. Alıcı Hüseyin Çelebi de zikredildiği şekilde satın aldı, semeni olan 8 bin akçeyi de kendisinden bizzat tam olarak teslim aldım. Bundan sonra zikri geçen bağ, alıcı Hüseyin Çelebi'nin mutlak mülküdür, dilediği şekilde tasarruf etsin" denilmektedir. Belgeden de anlaşılacağı üzere şehirli kadınlar mülk arazilerinin gelirlerini değerlendirmeye çalışmışlardır.

Bu açıdan kadınların mülk sahibi olabilme hakkı ve bu mülklerini tasarruf etme hürriyeti onların iktisadi hayatta iş yapabilme kabiliyetlerini geliştirmiştir. Ancak yine de şehirli kadınların işlerini vekillerine havale etmeyi tercih ettiklerini görülmektedir (Koca, 1998:91). Bu tercih Osmanlı toplumunun geleneksel anlayışına bağlanabilir. Köylerde kadınları adına kayıtlı geniş mülkler, araziler söz konusu değildir. Kadınlar, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinden itibaren arz-talep çerçevesinde ekonomik girişimlerde bulunmuştur. Kırsal alanda erkeği ile birlikte tarım ve hayvancılık alanında üretime katkıda bulunurken şehirde de imalat ve hizmet sektöründe yer almıştır. Kadın, dokuma tezgâhında, çeşitli kumaşlar dokumakta, ip eğirmekte, mum imal edip satabilmekteydi.(Dingeç, 2010 :17).

Bir reaya ailesi hane halkının, kullanım değeri için üretim yapmakta, hatta devlete vergisini bile aynı olarak ödemektedir. Kadın, kırsal kesimde işgücü bakımından öne çıksa da kadınlar üzerine kayıtlı araziler sınırlıdır. Bu bakımdan kadınların alım satım işlemlerinin ekonomik etkileri konusunda genellemeler yapmak mümkün olmasa da köy ile şehir arasında iktisadi faaliyetlerde mükemmel bir organizasyondan söz edilebilir (Koca,1998:89).

Müslüman kadının Özellikle tüccar bir aileye mensup olması işini kolaylaştırmıştır.1600 ve 1625 yılları arasında kumaş dokuma ve deri işlemede öne çıkan Kayseri kadı sicillerinin incelenmesiyle, çok sayıda kadının toprak sahibi, üretici ve zanaatkâr olarak ekonomik faaliyet içerisinde oldukları göstermektedir (Oktar, 1998:24). Ekonomik bağımsızlığını kullanmada Müslüman kadın, İslam Hukukuna göre mal edinme ve tasarruf etme hakkı kendisinde olmasına rağmen yine de belli ölçülerde erkeklerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Varlık durumlarına göre dokuma tezgahı, dükkan, değirmen, fırın işleten, şehirli kadınlar kısmen kırsal kesimde yaşayan kadınlara göre daha fazla tüketici konumundadır. Kırsalda ise üretim ve tüketimin temelini oluşturan aile önceden de ifade edildiği gibi hane emek birimine dayanmaktadır. Aile içerisinde erkek kadın ayrımı olmaksızın mal ve üretim ortaklaşa yapılmaktaydı. 1567'de Arazi Kanunnamesinde yapılan bir düzenleme ile toprağın tapu bedeli erkek çocuklarda olduğu gibi kız çocuklarına da geçmesi sağlanmıştır (Oktar,1998 :20). Böylece kırsalda kadın miras hakkını elde ederek üretime tarlada, bağında çalışarak katılmaktadır (Altındağ, 1994:50).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren şehir hayatında ticaret ve küçük çapta sanayiye dayalı olarak kadınlar eliyle üretim kollarının varlığı söz konusudur. Osmanlı kadınları vakıflardan dükkan kiraladıkları gibi mülkiyeti devlete ait olan çiftliklere ve devletin gelirleri arasında yer alan mukataaları iltizam yolu ile bazen malikâne divanı uygulaması yöntemi ile tasarruf hakkını elde ederek sahip oldukları mal varlıklarıyla yatırım yapmış ve kendilerine yeni gelir kaynakları elde etmişlerdir. Konuya ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse; İstanbul Şer'iyye sicili kayıtlarında(işs. Bab Mahkemesi, nr. 135, vr. 68b.1)"Dülbentci Hüsam mahallesinde, Emetullah Hatun vakfından icareteyn ile karısı Meryem'in tasarrufunda olan vakıf menzilin, tamamen yandığını ve karısının isteğiyle, kendine ait parayla, yeniden bina ettirdiğini" belirtmektedir. Başka bir belge de ise; (BOA, Hatt-ı Humayun, nr. 15962)vefat eden mumcular kethüdâsı Hacı Hüseyin'in Tekfur Sarayı ve sâir mahallerde olan mumhâne gediklerini irsen eşi Naile hanıma geçmiştir. Diğer bir belgede de(BOA, Cevdet, Evkaf, nr. 2173)Haftan Ağası'nın eşi Hafize Hâtun büyük Ayasofya Vakfı'ndan üç yumurtacı dükkânı hissesine mutasarrıftır. Hafize

Hanım hac yolculuğunda vefat edince yumurtacı dükkânı hisseleri yedi yüz kuruşa açık arttırma ile talibine kiralanmıştır. Osmanlı kadınlarının yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere benzeri kazanç sağlayan bir çok işletmeye sahip olduklarını göstermektedir.

15. yüzyılın başlarında Osmanlı'da ipekçilik ve buna dayalı olarak dokumacılığı ile öne çıkan ve ekonomi faaliyetlerin yoğun yaşandığı Bursa'da ticari faaliyette bulunan Araplar, İstanbul Yahudileri ve yerel tüccarlardan da bahsedilecek olursa, bu dönemde Bursa ticaretinin boyutu Karadeniz ticareti de dahil olmak üzere İtalyan tüccarlarının elinden alınarak Osmanlı uyruklarının eline geçti ve 1450 ile 1480'li yıllar arasında ipekli dokumacılık alabildiğine genişledi (Faraqhi, 2008:103). Bu dönemde İş imkânlarının artması ve Osmanlı tebaası olmayan yabancı kimselerinde çalışmak için Bursa'ya göç ettikleri görülmektedir. XVI. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Akdeniz ülkeleriyle birlikte nüfus artışlarına sahne olmuş ve 1520-1580 arasında bu nüfus artışı şehirlerdeki üretim artışını da beraberinde getirmiştir (Koca, 1998:90). Bu yönüyle Bursa, Yabancı tacirlerin cazibe merkezi konumuna sahip olurken öte yandan da ipek dokumacılığı ve ticarete de önemli bir yere erişmiştir (Özbay, 2009:149-150). Bursa ipek sanayiinin hammadde açısından dışa olan bağımlılığı, siyasi olaylara da yön vermiştir. Nitekim Sultan I. Selim ile Safevi hükümdarı Şah İsmail arasında süren siyasi çekişmeler 1514'te ticareti durdurmuş ve 1518'de ise İran ipeği çıkarılan bir ferman aracılığı ile yasaklanmıştır (Faraqhi, 2008:104). Bunun üzerine kozacılık önem kazanmıştır. Kozadan başlayarak, ipliğin çekilmesi, bükülmesi, boyanması, ibrişim olarak işlenmesi, satışı ve dokunması dahil her aşamada çok ayda kadın emeği kullanılmıştır (Oktar, 1998 :22-23).

Osmanlı kadını istiglâl² ve Mudârabe³ yöntemini de kullanmıştır. Osmanlı'da kadınlar zaman zaman vakıflardan ve şahıslardan gayri menkûllerine karşılık istiglâl yöntemi ile kredi almışlar ve daha sonra borçlarını ödeyerek gayri menkûllerini geri almışlardır. Öte yandan mudârabe yöntemi ile bir miktar parası olan kadınlar bâzen paralarını bir ortağa verip işletiyorlardı. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Şehirler ticaret ve hizmete dayalı olarak emeğin yoğun olduğu merkezlerdi. Dolayısıyla erkekler kadar kadınlarında şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatında aktif oldukları görülmektedir. Özellikle kendi ürettiklerini pazarlarda yine kendileri satarak ihtiyacı olanı satın almaları ile ekonomik hayata canlılık katmışlardır.

2.4. İş Gücü Köle Kadın (Cariye)

Ekonomi faaliyetler içerisinde yer alan menkul ve nakitten sonra emek gücünü oluşturan köle kadınlardı. Köle ve cariyeler alınıp satılabildiği gibi aynı zamanda miras da bırakılmıştır. Böylece bu statüdeki kadın önemli bir yatırım aracı haline geliyordu (Sahillioğlu, 1981:111-112) İpek dokumacılığının yaygın olduğu yine Bursa'da ipek ipliği, ipekli dokumada işgücünü Müslüman kadınlar ile köle kadınlar oluşturmaktaydı (İnalçık,1993:45). Örneğin; Bursa'da Yedi dokuma tezgahına sahip Hacı Bedrettin İshan'ın sekiz kadın kölesi vardı. Kadın emeğinin önemli bir yönü de kasabalarda ve bazı köylerde keten dokumacılığı ile öne çıkmaktadır (İnalçık, 1985 :27-29). 15. Yüzyılın ortalarında Hacı Sinan isimli şahsın 6 dokuma tezgahı, 20 erkek ve 3 kadın köle çalıştırdığı görülmektedir. Bir başka belgede de 1500'ü yıllarda 1000 kadar ipekli dokuma tezgahı sahibi kadınlara ait iken, 1530 ve 1544 tarihlerinde ibrişim büken, 1574'te ise vale (bir cins ipekli kumaş) ustası kadınların adlarına rastlanmaktadır. (Dalsar, 1960:396; Oktar, 1998 :21). Dokumacılık yapan erkeklerden başka, bedenlen çalışan kadın dokumacılar da vardı. İş dokumacılık olan ve devamlı bu meslekle uğraşanların yanında, işi farklı olmasına rağmen ihtiyaca göre köleleriyle mükâtebe⁴ yaparak, kumaş dokutanlar da bulunmaktaydı (Sahillioğlu, 1981). Anlaşmalı azatlık demek olan *mükâtebe* genellikle kölelerin sadakatle hizmetini sağlamağa yönelikti (Sahillioğlu, 1981: 67-138).

Osmanlı arşiv vesikalarında tespit edilen bir belgeye göre terekesinde köle bulunan tek hanım Rûhi Süleyman Ağa'nın eşi Emetullah Hanım'dır. Emetullah Hanım'ın ikisi bâkire üç Çerkez câriyesi vardır. Cârîyelerin toplam bedeli 3870 kuruştur (Baş, 2006:75). Terekeler ile ilgili yapılan bir çalışmada cariye sahibi erkeklerin yanı sıra 2 Müslüman kadının da köle sahibi olduğu tespit edilmiştir. (Öztürk, 1994:201) Osmanlı Devleti'nde kölelik, genel itibarıyla ev hizmetlerinde çalıştırılmak şeklinde yaygındı.

²Emlâk ve akarı borcuna karşılık alacaklıya bırakmak yahut gayri menkûlünîrâdını borca karşı terk ve tahsîs etmek.

³Bir taraftan sermaye diğer taraftan emek ve çalışma üzerine kurulan bir ortaklık çeşidi.

⁴Anlaşmalı olarak işi tamamladığında azâd edilmek üzere bir bedele bağlanan köle.

Ancak, imalathane sahipleri için ekonomik bir değer olarak görülmüştür. Kadın köleler, söz konusu olduğunda cariye olarak nitelendirilmişlerdir. Yukarıda da dile getirildiği gibi *Mükâtebe* uygulaması ticari anlayışa uygun olduğu bir zamanda köle sahibinin kölesi ile anlaşma yapmak, hem yatırımını değerlendirmek, hem de devamlı teşvik edilen azatlık için iyi bir yoldu. kölenin beklediği ise, özgürlüğüne bir an önce kavuşmaktı. Anlaştığı işi bitirdiği takdirde özgürlüğüne kavuşuyordu (Özby, 2009:155).

Osmanlı Kadınının miras aldığı, miras bıraktığı, borç aldığı, borç verdiği, emlak alıp sattığı, vakıf kurduğu ve yönettiği yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır. Osmanlı kadınının hem şehirlerde ve hem de kırsalda kadın hastalıklarını tedavi etme, doğum yaptıрма ve benzeri meslekleri icra ettiği de görülmektedir. Ev işlerini yapmak ve çocukların eğitimiyle ilgilenmek de Osmanlı kadınının ana sorumlulukları arasındadır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı kadınının devletin kurulduğu andan itibaren ekonomik rolü tartışma götürmez (Dulum, 2006 : 55).

2.5. 17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Kadının Ekonomik Faaliyetleri

17.yüzyıla gelindiğinde Müslüman kadınların ekonomik alanda etkinliğinin meslek ve hizmet bakımında arttığı görülmektedir. Şehirde yaşayan kadınların her ne kadar memur statüsünde bir konuma sahip olmasalar da, aile mirası olan gayrimenkulün işletmeciliğini üstlenmek suretiyle ekonomiye katkı sağladıkları daha önce de dile getirilmişti.

Bu devirde kadınlar, 1240'da Anadolu'da faaliyet gösteren "ahilik" ve 1727'de "gedik" adını alan esnaf ve sanatkar kuruluşlarının (Gürol, 2000, 246) bir parçası olmasalar da evde imal ettiği ürününü, aracıya ihtiyaç duymadan çarşı-pazarlarda satabilmişlerdir. Şehir ve kırsal alanda bulunan "*Avrat pazarı*" olarak isim yapan bu alışveriş yerleri, sebze ve meyve gibi tarımsal ürünlerin yanında hayvansal ürünleri ve kadınların kendi yaptıkları el işlerinin satışa sunulduğu yerlerdi. Hürrem Sultan'ın desteği ile kurulan Haseki Darüşşifa ve İmaretinin yakınlarında bulunan söz konusu Pazar en yoğun olanı idi. Kadınlar burada hem alıcı hem de satıcıdır (Dingeç,2010 :13). Osmanlı kadınına tasvir etmek bakımından önemli bir göstergede servet sahibi Müslüman kadınların terekelerinde menkûl, gayri menkûl mallarının dökümünde kullandığı ev eşyasından ziynet eşyasına kadar her şey kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar arasında okudukları kitaplarda bulunmaktadır. Osmanlı kadınlarının bilhassa ümera (yönetici) sınıf veya saray mensuplarının eşleri kitap okudukları anlaşılmaktadır. Örneğin, Rûhi Süleyman Ağa'nın zevcesi Emetullah Hanım'ın terekesinde de Kur'an-ı Kerim bulunmakla beraber Yâsin Tefsiri, falnâme, inşâ, dîvân, eflak-şems ve kamer adlı bir kitap, şahnâme, tabirnâme, Bâkî Dîvânı, Delâil-i Şerîf, Enâm-ı Şerîf ve bir dîvân ile birlikte on üç kitabın adı kayıtlıdır. Bu kitapların maddi değeri 11089 kuruştur (Baş, 2006:81).

Osmanlı toplumunda kadınlar daima üretim ve ticaretin içinde bulunurken, arz ve talep durumuna göre bilhassa şehirli kadınların ürettikleri gibi tüketime de önem vermişlerdir. Özellikle saraylı kadınların üretimden çok tüketime yöneldikleri gözlenmektedir. İhtiyaç duydukları malları bohçacı olarak tabir edilen kadınlar eliyle sağlardı. Bohçacıkadınlar, mahallelerde kapı kabı dolaşarak yatak, çarşaf, çeşitli kumaşlar, incik boncuksatarlardı. Kadın olmaları nedeniyle rahatlıkla hareme girer, hanım ve cariyelere satışı yaparlardı (Tokmakçioğlu, 1991 : 42). Osmanlı kadınları hiç kısıtlı bir hayat içerisinde değillerdir. Elizabeth Cooper bu konuda; "Kadınların kelimenin hiçbir manasında tutsak olmadıkları gibi, kimi zaman bazı kişilerin bizi inandırmak istediklerinin tersine, kafesli pencerelerin ardından çıkmak için can atıyor da değillerdir. Bu mahremiyet hali Müslüman kadına ağır gelmez, hatta mahremiyetinin bozulması herkesten önce onu kızdıracaktır, çünkü böyle bir şey onun kocasının gözündeki kıymetini kaybettiği anlamına gelir" diyerek Osmanlı kadının ciddiyetini ve hassasiyetini tanımlamaktadır (Sancar, 2010 : 37).

Muhtemelen Osmanlı haremi üzerine yazılar kaleme alan yabancı seyyahların bohçacı kadınların dile getirdiklerinden yola çıkarak harem hakkında bir takım tanımlamalar ortaya koymuş olmalıdır.

Burada altı çizilmesi gereken, Osmanlı toplumunda şehirli olsun kırsalda yaşayan kadın olsun her şeyi ile mükemmeldi denilemez. Çünkü, Kırsalda Kadın ailesi ile birlikte bağ-bahçe, tarım ve hayvancılıkla ilgili bedenen çalışırken, şehirlerde yaşayan ve evine bakmak zorunda kalan bir kadın için hayat zordu. İş bulabileceği alan genelde ev hizmetçiliği idi. Ev hizmetçiliğinde ise insan kaynağı genellikle kölelerden sağlanmaktaydı. Özgür ana-babanın çocuklarının köleleştirilmeleri yasak olduğundan Osmanlı tebaasından bir kadının iş bulması da zorlaşıyordu. Kadınlar, Osmanlı iş piyasasında yeterli iş olmaması veya istediği şartlarda kendine uygun çalışma bulmadığı zamanlarda da işsiz kalmakta idi. İş buluncaya kadar bazı kadınların ihtiyaçları vakıflar eliyle

giderilmekte idi. Ancak burada iş ihtiyacı olan veya muhtaç durumdaki kadınların tümünün vakıflar eliyle ihtiyaçlarının karşılandığı söylenemez. Kimi kadınların Çukurova'da, Ege ve Akdeniz'de tarım işçisi olarak çalıştıkları görülmektedir (Dulum, 2006 : 56).

2.6.Tanzimat ve Sonrasında Kadın

19. Yüzyılda Batı'da Sanayi devrimi ile hizmet sektörü çeşitlendi ve hizmet sektörüne ekonomik bir değer kazandırdı. Osmanlı devletinin ilk yıllarında kadınların zaviyelerde gelip gidenlere hizmet ettiklerini kolayca tespit edebiliyoruz. Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir olarak barınanları kadınlar ağırlamışlardır. Nitekim döneme ilişkin kayıtlarda Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun, Hacı Fatma gibi zaviye adlarının kadın adları ile anılması ve kadınların bu gibi yerlerde hizmet sunduklarını göstermektedir (Koca, 1998:96).

Sanayileşme çabaları ve yeni iş imkanlarının ortaya çıkmasıyla birlikte çalışan kadınların toplumdaki beklentileri ve ihtiyaçları arttı. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de bu ihtiyaçlarının karşılanması daha somut beklenti ve çabalara dönüşmüştür. Daha önceden geleneksel olarak her hangi bir eğitim almadan ampirik yöntemlerle yapılan mesleklerden söz edilmişti. Bu dönemde de kurumsal olarak kızların ebe ve öğretmenlik mesleklerine yönlendirilmesine çalışılmıştır. İki yıllık bir eğitimden sonra 1845'de 36 kadından 10 Müslüman kadın ebelik diploması almıştır. Kadınların ücretli işçi olarak çalışmaya başlamaları daha öncede ifade edildiği üzere sanayi devrimin doğmasıyla başlar ve toplum hayatında belirgin hale gelir (Oktar, 1998:34).

19. yüzyılın ilk yarısında itibaren Osmanlı sanayisinde yaşanan gelişmeler Müslüman kadınların ekonomik faaliyetlerini yakından etkilemiştir. Anadolu'da ve Rumeli şehirlerinde ve kırsalında kadınlar ev tezgahlarında gömlek dokurlardı. Hatta büyük şehirlerin kibar konaklarına tezgahlar konup kız ve hanımları gömlek, don, çarşaf dokutmak için yevmiye ile çalıştırılırdı. Bez, gömlek, don, takye, çarşaf, çorap, mintan, yaygı perde gibi melbûsat ve mefrûşat böylece dış ülkelerden ithal edilmezdi. Genelde ihtiyaç duyulan ürünler evlerdeki yahut çarşıdaki tezgahlarda dokunur ve çoğu kez kadınlar kendileri satar, evin bütün ihtiyaçlarını gidermek üzere erkeğine yardımcı olurdu (Özbilgen, 2010:464). Bazen de kadınlar tarafından dokunan kumaşlar Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafında çullah esnafları tarafından bezastan denilen mekanlarda satılırdı (Koca, 1998:135).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'nun birçok şehrinde evde yün dokuyan kadın sayısı toplam sekiz bine yaklaşıyordu. İzmir'deki el tezgâhlarında 3.500 kadın, 750 kız çocuğu halı dokuyordu (Oktar,1988). 19.Yüzyılın ortalarından itibaren elişleriyle ilgilenen, dokuma tezgâhlarının başında oturan kadınlar, artık fabrika işçisi sıfatıyla ekonomik faaliyete katıldılar. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde iplik eğirilen birkaç fabrika kuruldu. Ucuz kadın emeğinden yararlanan bu Osmanlı fabrikaları İngiltere, Belçika ve İtalya ve Hindistan üreticileriyle rekabet etme başarısını göstermiştir. 1850'de ve sonrası süreçlerde Osmanlı sanayileşmesinde önemli bir girişim olarak kabul edilen Bursa İpek Fabrikası da kapılarını kadınlara da açınca bu fabrikalarda çalışan kadın işçi sayısında önemli bir artış olmuştur (Quataert ve Zürcher,1998: 61).

Zamanla meydana gelen sosyal şartlar Osmanlı kadınına farklı çalışma alanlarına da itmiştir. Karşılaşılan bazı özel durumlar nedeniyle Osmanlı yönetimi kadın eleman çalıştırma yönünde yeni bir uygulama yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin, hükümet tarafından sürgün cezasına çarptırılan kadın mahkûmlara sürgün yerlerine götürülene kadar eşlik etmeleri maksadıyla "Kadın Çavuş"lar vazifelendirilmiştir. Yine benzer bir örnekte "Trabzon RûsumatNezareti"ne yapılan bir ihbarda Osmanlı vapurunda yolculuk yapan dört kadının özel eşyaları arasında tabanca ve çeşitli miktarlarda kurşunların bulunduğu tespit edilmiştir. Bu ihbar üzerine yetkili makamlar, bu duruma sebep olan kadınların üzerinin kolcular tarafından aranmaması olarak gösterilince "bir kadın kolcunun gümrüğe atanması ivedilikle" istenmiştir. Bunun üzerine Padişah İradesi çıkmış ve Trabzon Gümrüğü'ne bir "Kadın Kolcu" atanmıştır. Bu görevliye aylık 250 kuruş maaş verilmek üzere üç bin kuruş bütçeye tahsisat ayrılmıştır (Oktar, 1998 : 58-59). Muhtemelen, ilk kez böyle bir uygulama ile Müslüman kadının Osmanlı idaresinde resmi görevli olarak atandığını göstermektedir.

2.7.II.Meşrutiyet Döneminde Kadın

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin yoğun olarak yaşadığı savaşların etkisiyle ekonomik sorunlar ve yabancılara daha önceki dönemlerde kapitülasyonlar ile sağlanan kolaylıklar zamanla Osmanlı Devleti'ni dışarıya bağımlı hale getirmişti. Bu bağımlılığa karşı *milliiktisat* olarak da ifade edilen ekonomik anlayış gazete, dergi ve

kitaplarda sık sık yer almakta idi. Kadınlar da konu ile ilgili düşüncelerini hem yönetici hem de yazar olarak yayınladıkları *Kadınlar Dünyası Dergisi* ile toplumu aydınlatmaya çalışırlardı. Uzun süren savaşlar ekonomik maliyetleri oldukça artırmış ve iş gücü açığı ortaya çıkmıştı. Amaç, Ülke ekonomisini canlandırmak için kadınların bu açığı kapatması ve aynı zamanda iş hayatına dahil olmalarıydı (Dulum, 2006: 60)

II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim seviyesinin yükselmesi, dönemin aydınlarının kadın hareketlerine verdiği destek ve zamanla sağlanan ortamlar kadınların daha aktif olmasını ve çeşitli iş kollarında yer almasını sağladı. Osmanlı kadını sanayi işçisi olarak da önemli bir işleve sahipti. 1897 yılında İstanbul'daki kibrit fabrikasında çalışan 201 işçinin 121'i kadındı. Bakırköy bez fabrikasında çalışanların yarısını kadınlar oluşturuyordu (Gürol, 2000, 246).

1917'de yapılan bir istatistiğe göre resmi dairelerde, ticarethanelerde ve çeşitli hizmetler veren özel işletmelerde çalışan kadın sayısı 1000'e yaklaşmıştı.1913 ve 1915 yıllarında ilk kez yapılan sanayi sayımlarında, işçi statüsünde çalışanların 1/3'ünü kadınların oluşturduğu tespit edilmiştir (Aydın, 1999, 73).

1918'de İstanbul Postanesi'nde çalışan Müslüman kadın sayısı 852'ye ulaşmıştı. Ancak Savaş yıllarında erkeklerini cepheye yollayan kadınların yaşam koşulları her geçen gün daha da zorlaşıyordu. Müslüman kadınların karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntılardan büyük rahatsızlık duyan Harbiye Nazırı Enver Paşa, bazı toplumsal önlemler alma ihtiyacı hissetmiş olacak ki; "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi"ni kurdu(BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı, Dosya No: 42 Gömlek No: 10). Bu cemiyet Eşi Naciye Sultan'ın himayesi altında merkezi İstanbul'da olmak üzere çeşitli şehirlerde şubelerini açarak önemli faaliyetlerde bulundu. Kadınların çoğunlukla iş sahibi olduğu ve kazanç elde ettiği alanlar, dokuma ve gıda sektörüdür. Kadın derneklerinin desteği ile biçki ve dikiş çıraklık merkezleri faaliyete geçmesiyle meslek edinen kadınlar, konfeksiyon atölyelerinde kolayca iş bulabiliyor, özellikle göç eden Rum ve Ermeni kadın işçinin yerine işe giriyorlardı. Bu dönemde faaliyet alanı genişleten "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" bir iş ve işçi bulma kurumuna dönüştü. İhtiyaçlar yoğunlaşınca Meclis-i Vükelâ'nın kararı ile çeşitli kuruluşlarda istihdam edilmek üzere mağdur olan yetim ve dul kadınlara da iş bulma imkanı sağlanmıştır.

Osmanlı'da kadınlar, maden işçisi olarak da çalışmıştır. 1915 yılı sanayi sayımı sonuçlarına göre, çeşitli sektörlerde kadın işçilere ödenen gündelikler, erkek işçilere ödenenlerin yarısı kadardır. Kadınlar daha öğretmenlik, hemşirelik gibi mesleklerde yoğunlaşmışlardır (Doğramacı, 1997 : 21). Yukarıda da ifade edildiği gibi, en eski mesleklerden biride ebelikti. Osmanlı toplumunda genel olarak doğumlar evlerde ampirik bilgi ve deneyimlere sahip kadınların yardımıyla yapılmaktaydı. Ebeler pek çok doğumda bulduklarından bazı manipülasyon tekniklerine sahiptirler. Ebelik hizmetleri yanında lohusalıkla ilgili koca karı ilaçları da düzenlerler. Osmanlı toplumunda ebelik mesleğinin tıbbi bir görünüm kazanması ancak 1827 de açılan "Tıphâne-i Âmire" de verilen cerrahiye dersleri içinde ele alındı. 1848 yılında da ruhsat nameli ebeler mezun edildi (Özbilgen, 2010 : 464).

Osmanlı'nın ekonomik yaşamında kadınların toplumda îfâ ettiği bazı meslekler, kadınlara hem gelir sağlamış hem de toplumsal hayatın aktif özneleri olmalarına imkân vermiştir. Açıkça belirtmek gerekirse Osmanlı toplumunda kadın belli sektörlerde ağırlıklı olmak kaydıyla sanılanın ötesinde girişimci ve üretici olarak ekonomik hayatın her alanında yeri almıştır.

3. SONUÇ

Osmanlı toplumunun takriben nüfusunun %90'nına yakını kırsalda yaşamaktadır. Bu bakımdan Ekonomik hayat kırsalda büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi. Kırsalda erkeklerle birlikte aktif rol üstlenen kadınlar, ailenin mali ihtiyaçlarına katkıda bulunacak çeşitli faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu ekonomik faaliyetleri ev işlerinden küçük çapta dokuma, boyama, bağ-bahçe işleri, tohum saklama ve üretimi geliştirmeye yönelikti. Şehirde yaşayan kadınlar ise ürettikleri malları pazarda satma, dükkân işletmek, ebelik, çamaşırhane işletme gibi faaliyetleri yanı sıra, köle ticaretiyle uğraşan, vakıf yöneticisi ve gayrimenkul alım-satımı ile uğraşan kadınların olduğu da Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan vesikalardan tespit edilebilmektedir.

17. yüzyıl tereke defterleri üzerinde yapılan incelemeler, kadınların üçte birinin ev sahibi olduğunu göstermiştir. Şehirlerde atölye sahibi hanımlara rastlanmıştır. Bursa ipekli sanayiinde üretim yapan tezgâhlardan üçte birinden fazlası kadınlara aittir. Her ne kadar loncalara üye olmasalar da, Kadınlar bilhassa tekstil alanında ürettikleri ürünlerini çarşı ve pazarlarda satarak ticaret faaliyetinde bulunmuşlardır. Kadınların tereke

defterlerinde görülen mal varlıkları kendilerine gelir getirecek ekonomik bir faaliyette bulduklarının göstermektedir. Osmanlı ekonomisinde "mudarebe" diye bilinen, ticarete belli bir oranda kâr alma esası üzerine, sermaye vererek ticarî ortak olan kadınlara rastlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde mükatebe yöntemi ile köle kadınların çalıştırıldı tespit edilmektedir. Kölelik, genel itibariyle ev hizmetlerinde çalıştırılmak şeklinde yaygındı.

Osmanlı toplumunda tarım sektörünün dışında bilhassa şehirde yaşayan ve mali imkanlara sahip olan kadın, miras aldığı, miras bıraktığı, borç aldığı, borç verdiği, emlak alıp sattığı, vakıf kurduğu ve yönettiği. Osmanlı kadınının hem şehirlerde ve hem de kırsalda kadın hastalıklarını tedavi etme, doğum yaptırma ve benzeri meslekleri icra ettiği de görülmektedir. Ev işlerini yapmak ve çocukların eğitimiyle ilgilenmek de Osmanlı kadınının ana sorumlulukları arasındadır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı kadınının devletin kurulduğu andan itibaren ekonomik rolü tartışma götürmez.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD) :

BOA.TD. 149 :257-342.

BOA.TD.232 : 287-383.

Arşiv Vesikalari:

BOA, Cevdet, Maliye, nr. 18496.

BOA, Cevdet, Adliye, nr. 1873.

BOA, Cevdet, Maliye, nr. 21350.

BOA, Cevdet, Maliye, nr. 11427.

BOA, Hatt-ı Humayun, nr. 15962.

BOA, Cevdet, Evkaf, nr. 2173.

BOA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Evrakı, Dosya No: 42 Gömlek No: 10.

BOA, Hatt-ı Hümayûn, nr. 14853.

Şer'îye Sicilleri, I ve II, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

İstanbul Şerîye Sicili; İŞS. Bab Mahkemesi, nr. 135, vr. 68b.1.

Yayınlanmış Eserler :

Akıylmaz, G. (2002), Osmanlı Aile Hukukunda Kadın, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C.10, Ankara, 365-374.

Altındal, M. (1994), Osmanlıda Kadın, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Aydın, M. O. (1999), "Yasal Açısından Kadın İşgücü," Türkiye'de Kadın İşgücü Seminerleri, 1-2, TİSK Yayınları, Yay. No. 192.

Aysu, A. (2009), Piyasa ve Küçük Köylülük. Mülkiye Dergisi, Bahar, 223-237.

Barkan, Ö.L.(1953), "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi". Türkiyat Mecmuası X: 1-26.

Baş, E. (2006), Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Y. Y. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Dalsar, F. (1960), Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekkilik, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No. 116, İstanbul.

Dingç, E. (2010), Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, HistoryStudies, 2/1, 9-30.

Doğramacı, E. (1997), Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, Türkiye İş Bankası Yayınları. No.300, Sosyal Felsefi Dizi:31, Doğu Matbaacılık, Ankara,

Dulum, S. (2006), Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918), Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Ecer, V.A. (2012), Tarihte Lider Kadınlar ve Fatma Bacı, İstanbul.

Faraqhi, S. (2008), Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, YKY, İstanbul.

- Gerber, H. (1980), "Social and Economic Position of Women in the an Otoman City, Bursa, 1600-1700", *IJMES*, cilt 12, s.231-244.
- Gerber, H. (1998), "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)", çev. Hayri Erten, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (sayı:8), 327-343
- Gürol, M. A.(2000), Türkiye'de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi. Atılım Üniversitesi Yayını, Ankara.
- İnalçık, H. Ve Donald Quataert, (1994), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1600*, C.1, Cambridge University Press, Cambridge.
- İnalçık, H. (1985), *Servile Labor Studies The Ottoman Social And Economic History, Rice Cultivation in the Ottoman Empire*, London.
- İnalçık, H. (1998), "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.17-35
- İnalçık, H. "Bursa: XVI. Asır Sanayi ve Ticari Tarihine Dair Vesikalar", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Jennings, R. C. (1975), "Women in Early 17th Century Otoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian Kayseri" , *Journal of the Economic and Social History Of The Orient*, Vol: XVIII, Part:1 January, s.53-114.
- Koca, K.Y. (1998), *Osmanlı'da Kadın Ve İktisat*, Beyan Yayınları İstanbul.
- Köksal, H. (2010), *Rivayetler Işığında Hz. Peygamber Döneminde Gündelik Hayat Ve Kadın*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Oktar, T. (1998), *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı, Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Özbay, R.D. (2009), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17) 2009 / 1 : 148 – 163).
- Özbilgen, E.(2010), *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*, İstanbul 2010.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2004). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-85.
- Öztürk, S. (1994), *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (1990), *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1981). "Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", 1979-1980 Özel Sayısı, Ankara: ODTÜ Gelişme Dergisi: 67-138
- Sancar, A. (2010), *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İzmir.
- Selmin Kangal ve vd.(1993) *Çağlar Boyunca Anadolu'da Kadın*, T.C.Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Tokmakçioğlu, E. (1991), *Osmanlı Kadın Âlemleri*, Geçit Kitabevi, İstanbul.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

۵

پادشاهم

بازار حاکم

شوکتو کرانو مایبو قردلو ولی نعمتم اقم
رقبه نام خانوندک رکاب کامیاب خسروانه زینه تقیم ابرکی عرضاند غنظه قره قبری خاوند شاه قوی محله
کان سوزن بگردکای دیکله سروق کولور باب تهره اولدی بقال دکاتله اقنا این شهرتینی کافی السابق
دیلمه اولده مستاجرلی وکرک تغییر اولدولوق لازمه لری مرقم سوزن بگردکای محله سنه وایمکه دن اولوق
ایرکی دکانه برقیب نقل ایزروب بقین وقه دیکه اجاره سی اخذ اولدو ایکی بو انا واه اولدو نقل و عذر ایزرکی اینا
وکافی السابق دکانه کرک مرقم نقل اولدی لیسندما ایزرکینه ناز انصاف مذکورده بازار پیشینی وسار اقضا ایزرکون سوزن
وشرط نظامدیه تطبیق اولنه دن حقیقت حال اعدم اولوق ایچون مستانبول قاضینی داعیلرینه حواله اولدوق بانئیکلیک
مقیم سوزن بگردکای ایوم بقال نیکی دیورغای نام ذمیلرک ساکن اولدوقی دکان فاطمه نام خانوندک دکافی اولوق
کرکی دخی مسعودنک اشتراکاً تصرفلرک اولدی وبعینه مرقوم نلک محدث دیرکی دکان اتمش سنه دن سجاوز بقال
دکافی ایزدی صاحبه سوزن حالک خصلری طرف اولون اعدم شرعی دن فطاه وعیان وضمون اعدای بعینه زهره دخی
اقرار واعتراف ایزدی اجدن ادها ایزدی کرک نقیچون مرقوم نلک ذمیان مسعودان یه بوجه شرعی معارضه سی نقیاً
شیخ اولوش اولغله مرقوم فاطمه خانوندک تصرف اولوب مسعودنک مارالزکر کرکری اولده شاه قوی نام دیر باربعی
محله سنه وایم سوزن بگردکای بودفته باش محاسبه یه قردنوع واصحاب کرک یرزیه طغزای برقطعه اولغیان اعیان
بویوشنی مستانبول قاضینی سابق اعدم اتمش اولغله عتبه عیای شاهانه زینه عرض اولدی منظور وعلوم هما بوددی بوزده
هر حالکده اولوقان شوکتو کرانو مایبو قردلو ولی نعمتم اقم پادشاهم حضرتلرکیند

BOA, Hatt-ı Hümâyûn, nr. 14853, (1210 / 1795–1796) Galata'da Yazıcılar Mahallesi'nde bakkal dükkânı mutasarrıfı olan Fatma İsimli bir hanıma ait vesika.

Yukarıda Ferâceli Kadın ile su taşıyan kadın Levnî imzalı 1720-1725)⁵

⁵Selmin Kangal ve vd, Çağlar Boyunca Anadolu'da kadın T.C.Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1993, s.215